

«ЦИФРОВІЗАЦІЯ» СУЧАСНОЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Гриценко Світлана

*доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри
загального мовознавства, класичної філології
та неоелліністики, ННІФ КНУ імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

XX-XXI століття - період глибоких змін технологічної та соціально-економічної інфраструктури, глобального віртуального розвитку світу, що породжує нові форми соціальних зв'язків, практик та способу життя. Сучасне суспільство «виходить на якісно новий виток своєї історичної еволюції, який все частіше характеризується як «цифрове суспільство» або «епоха цифровізації»» [3, 7], яка впливає на формування Homo digitalis. На думку Т. Ярошенко, «цифровізація стала не лише інновацією, модою чи імперативом, а й нормою, яку інколи образно називають цифровою «золотою лихоманкою», або «потопом даних»» [6].

Зрозумілим і виправданим сьогодні є інтерес учених до цифрової гуманітаристики, яку М. Требін окреслює як «міждисциплінарний напрямок у розвитку гуманітарних наук, учасниками якого є нове покоління дослідників у соціально-гуманітарній сфері, який об'єднує фахівців у галузі гуманітарних та соціальних наук, одночасно здатних застосовувати методи, поняття та технології інформатики» [4, 118]. Термін «цифрова гуманітаристика» вперше було вжито у виданні «Companion to Digital Humanities» видавництва «Blackwell» [7].

Початок цифрової гуманітаристики пов'язують із діяльністю єзуїтського священника Роберто Буза, який тридцять років свого життя присвятив створенню лінгвістичного корпусу творів Томи Аквінського [12], сформувавши лексико-граматичну картотеку, в якій було зареєстровано слова й синтаксичні конструкції, виявлені у творах Томи Аквінського, а також наведено варіанти й форми їхніх значень [див.: 14; 19]. Зауважимо, що журнал “The Economist” назвав цю працю першим зразком в «історії створення цифрових гуманітарних наук» [16].

Саме у 50-60-ті роки XX ст. в європейському та американському академічному середовищі стали використовувати комп'ютерні технології в лексикографії, на чому наголошує у своїх дослідженнях Долорес Бертон [8; 9; 10; 11]. Особливо активно комп'ютерні технології застосовують для встановлення авторства, враховуючи досвід Альвара Еллегарда, який у 1962 р. проаналізував «Листи Юніуса 1769–1772 рр.» [15] та уклав індекс лексем. Дослідники Фредерик Мостеллер та Девід Волесс [18] при вивченні федеральних паперів також застосували комп'ютерні технології з метою

встановлення авторства 12 спірних документів. Цікавим щодо висновків стало дослідження шотландського священника Ендрю Мортон, який за допомогою комп'ютерних технологій довів, що апостол Павло написав лише чотири послання, а не чотирнадцять, як традиційно вважали раніше [17].

У 1966 р. було створено перший спеціалізований журнал із цифрових гуманітарних наук - Computers and the Humanities, а в 1977 р. - Асоціацію літературних і лінгвістичних обчислень (Association for Literary and Linguistic Computing, ALLC), яка у наш час була перейменована на Європейську асоціацію цифрової гуманітаристики (The European Association for Digital Humanities, EADH). Діяльність Асоціації полягала в об'єднанні європейських дослідників, які застосовують цифрові гуманітарні методи та технології при вивченні історії мистецтва, культурології, музикознавства, історії, а також при дослідженні мови та літератури, дешифруванні рукописів та ін. Зауважимо, що українські проєкти також були репрезентовані на сайті Асоціації, зокрема «Львів інтерактивний» (Цифрова урбаністична енциклопедія Львова, Цифрова дослідницька лабораторія).

Вагомою подією у розвитку цифрової гуманітаристики став опублікований у травні 2010 р. Маріном Дакосом, професором історії, засновником і директором Центру відкритих електронних видань (Франція), нині Національним координатором з відкритої науки МОН Франції, «Маніфест Digital Humanities», затвердження якого відбулося 26 березня 2011 р. в Парижі. У Маніфесті підкреслено, що «цифрові методи досліджень мають значення для всіх гуманітарних наук та спираються на наукові парадигми, накопичені кожною з відповідних наукових дисциплін, використовуючи інструменти та перспективи, відкриті завдяки цифровим технологіям. Цифрові гуманітарні науки за визначенням міждисциплінарні та несуть у собі всі методи, засоби та перспективи пізнання, пов'язані з цифровими технологіями в галузі гуманітарних наук». [13]. Маніфест проголошує, що курси з «Digital Humanities» повинні бути включені до навчальних програм із гуманітарних та суспільних спеціальностей, літератури та мистецтва. Адже роль гуманітаріїв вкрай важлива у бурхливий період потужного впливу «нових» медіа та інформаційних технологій, тому що культурна спадщина «мігує» до цифрових форматів і ставлення до знань, культурного матеріалу, технології у суспільстві радикально змінюється [20]. Зауважимо, що цифрові гуманітарні науки (Digital Humanities) сьогодні викладаються у провідних університетах Америки, Канади, Німеччини, Нідерландів, Франції, Великої Британії, Австралії та ін.

Зауважимо, що серед переваг цифрової гуманітаристики дослідники окреслюють наступні:

- інтеграція якісних і кількісних підходів (можливість представити та зв'язати оцифрований текст, зображення та медіафайли з картами, часовими шкалами, іншими даними та візуалізаціями);

- управління вмістом і аналіз даних (можливість шукати, відображати та реорганізовувати ресурси, щоб виявити тенденції, ключові знання, нові теми досліджень);

- швидший і зручніший доступ до інформації, тож дослідники можуть легше шукати дані, комбінувати їх різні джерела, створювати гіперпосилання на відповідні довідкові матеріали тощо;

- покращене викладання: цифрова гуманітаристика допомагає у навчанні, маючи можливість забезпечити учням і студентам повний та легкий доступ до знань, а викладачам покращити зміст курсів і методику викладання;

- покращена співпраця: цифрові ресурси та середовища можуть забезпечити спільну платформу для розроблення проєктів, сприяти регіональному та глобальному партнерству;

- вплив на суспільство: проєкти виходять за межі університетів, забезпечуючи виконання їхньої «третьої місії». [6, 183]

В Україні цифрова гуманітаристика поки ще малодосліджена (див. праці: В. Атаманчук, О. Воскобойнікової-Гузевої, В. Воронкової, Л. Дубровіної, В. Копанєвої, Л. Костенка, В. Кулікова, К. Лобузінної, О. Матвієнко, Т. Симоненко, М. Чикарькової, С. Чуканової, Т. Ярошенко, Н. Требіна та ін.), «побіжно розглядаються реальні проблеми та концепції цифрової гуманітаристики, її методологічний зміст та практичний результат, обмежуючись питаннями впровадження цифрових технологій та оцифровування ресурсів, що не сповна відповідає вже усталеному поняттю цифрової гуманітаристики» [1, 290]; порівняно із західними реаліями, ми можемо говорити лише про перші кроки опанування цифрової гуманітаристики як такої [5, 168]. Цілком поділяємо думку Т. Ярошенко про необхідність «прискорення розвитку цифрових гуманітарних наук в Україні, яке потребує орієнтації на сприяння виробленню й поширенню нового гуманітарного знання як духовної основи життєдіяльності українського суспільства; інституціалізації (створення відповідних центрів, об'єднань, програм); подальшої інтеграції науковців і практиків у створення електронних бібліотек, цифрових архівів та репозитаріїв, віртуальних музеїв соціогуманітарної спрямованості з цифровим представленням об'єктів і можливістю їх комп'ютерного аналізу; створення відповідних навчальних програм в університетах та в системі неформальної освіти» [6, 204].

Погоджуючись з думкою про те, що інформаційно-комунікативні технології, цифровізація і роботизація сформували *нову реальність сучасного світу*, вчені наголошують на тому, що вони «прямо й опосередковано впливають на біологічну, соціальну, ментальну й духовну сутність людини, відкривають для людей нові адаптаційні можливості та особистісні перспективи», і в той самий час - «призводять до формування низки деструктивних соціальних феноменів, ускладнюють процес комунікації та взаємовідносин з іншими суб'єктами, інкорпорування індивідів у нову соціальну реальність і, як наслідок, породжують соціальне відторгнення, виключення окремих осіб і груп населення зі звичних для них соціальних зв'язків та практик» [2].

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубровіна Л. А., Лобузіна К. В., Онищенко О. С., Боряк Г. В. Цифрова гуманітаристика та бази даних документальної культурної спадщини в бібліотеках України. Рукописна та книжкова спадщина України. 2020. Вин. 25. С. 290-309.
2. Козловець М. А. Технології штучного інтелекту та їх вплив на буттєвість людини. Humanities Studies : збірник наукових праць / гол. ред. В. Г. Воронкова. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2024. Випуск 19 (96). С. 55–66.
3. Требін М. П. Цифрове суспільство: спроба проникнення в сутність. Цифрова епоха: міждисциплінарний дискурс : монографія / [А. А. Гедзик, Т. В. Ковальова, О. Ю. Коцюрба та ін.] ; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. Харків : Право, 2024. 214 с.
4. Требін М. П. Цифрова філософія в цифровому суспільстві. Сучасні тенденції в українській і світовій гуманітаристиці: матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Харків, 07 листопада 2024 року. Харків: ХНАДУ, 2024. С. 118–120.
5. Чікарькова М. Цифрова гуманітаристика у сучасних вищих навчальних закладах: західний та український досвід впровадження. Актуальні питання гуманітарних наук. 2019. Вип. 23 (3). С. 168-172.
6. Ярошенко Т. Цифрова гуманітаристика: нова галузь знань чи «молоде вино в старих міхах»? (до питання концепції, методології, історії, основних центрів і проєктів, дискусій довкола. Культура і мистецтво ХХІ століття: полілог сучасної гуманітаристики : колективна монографія К.: Видавничий центр КНУКіМ, 2023. С. 168-208.
7. A Companion to Digital Humanities / eds.: S. Schreibman, R. Siemens, J. Unsworth. Oxford: Blackwell, 2004. URL:<http://companions.digitalhumanities.org/DH/>
8. Burton D. M. Automated Concordances and Word Indexes: The Fifties. Computers and the Humanities. 1981. Vol. 15, No. 1. P. 1–14.
9. Burton D. M. Automated Concordances and Word Indexes: The Early Sixties and the Early Centers. Computers and the Humanities. 1981. Vol. 15, No. 2. P. 83–100.

10. Burton D M. Automated Concordances and Word Indexes: The Process, the Programs, and the Products. *Computers and the Humanities*. 1981. Vol. 15, No. 3. P. 139–154.
11. Burton D. M. Automated Concordances and Word Indexes: Machine Decisions 46 and Editorial Revisions. *Computers and the Humanities*. 1982. Vol. 16, No. 4. P. 195–218.
12. Busa R. *Index thomisticus: Sancti Thomae Aquinatis operum omnium indices et concordantiae*. Stuttgart-Bad Cannstatt: Frommann-Holzboog, 1974. 1148 p.
13. Dacos M. *Manifeste des Digital Humanities*. THATCamp Paris. 26 mars 2011. DOI: <https://doi.org/10.58079/uo25>
14. Dalbello M. A. Genealogy of Digital Humanities. *Journal of Documentation*. 2011. Vol. 67, Issue 3. P. 480–506.
15. Ellegård A. A statistical method for determining authorship: the Junius letters, 1769–1772. Göteborg, 1962. 115 p.
16. How data analysis can enrich the liberal arts. *The Economist*. 2020. December 19. URL: <https://www.economist.com/christmas-specials/2020/12/19/how-data-analysis-can-enrich-the-liberal-arts>
17. Morton A. Q. *The authorship of the Pauline epistles: a scientific solution*. Saskatoon: University of Saakatchewan, 1965. 28 p.
18. Mosteller F., Wallace D. L. *Inference and disputed authorship: The Federalist*. Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1964. xv, 287 p.
19. Thaller M. *Geschichte der Digital Humanities*. *Digital Humanities: Eine Einführung* / Fotis Jannidis, Hubertus Kohle, Malte Rehbein (Hg.). Stuttgart: Metzler, 2017. S. 3–12.
20. The Program in Digital Humanities. URL: <https://dh.ucla.edu/about/>